

Міністерство освіти України
Київський університет ім. Тараса Шевченка

на правах рукопису

СЕРЕБРЕНІКОВА-МИГОТІНА Світлана Альмарівна

УДК / 7 /

ГІДНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ

Спеціальність - 09.00.05 - етика

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1993

Дисертація виконана на кафедрі етики, естетики, теорії культури Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент
ЛІНЧУК О.М.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
НАДСЛЬНИЙ І.Ф.
кандидат філософських наук, доцент
БЕКЕШКІНА І.Б.

Провідна організація – Київський державний інститут
фізичної культури.

Захист відбудеться *29 квітня 93р.* о 15 годині
на засіданні Спеціалізованої ради Д 068.ІВ.28 при Київському
університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252001, ГСП-І,
вул. Володимирська, 60, ауд. 267.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського університету ім. Тараса Шевченка /вул. Володимир-
ська, 58/.

Автореферат розіслано "*29*" *03* 1993 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої ради
кандидат філософських наук,
доцент

Д. Ю. Кучерук
Д. Ю. Кучерук

ЛНБ України ім. В. Стефаніка

00814556 (Т)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ДВ - 26.978

Актуальність теми

В умовах радикальних перетворень в нашому суспільстві виникла об'єктивна необхідність відновити наукову картину природно-історичного руху людства від нижчих форм до вищих, як у сферах економіки і політики, але й особливо у моральній царині. Оскільки будь-які економічні та політичні зміни зрештою є моральним самовиразом людства.

Тому вивчення моральних характеристик людства є провідним завданням будь-якої гуманітарної науки.

В етиці вже давно утвердилась думка про те, що моральні характеристики людства – це об'єктивне явище, яке тільки йому й властиве. На обставину слід особливо підкреслити оскільки в буденній свідомості гідність людини асоціюється з набором лише позитивних якостей, притаманних тому чи іншому індивіду або групі індивідів. Вона уявляється як певне піднесення людського духу над буденним існуванням, як реалізація позитивного ідеалу, до якого має прагнути людство. Отже у понятті гідність вкладається ідеальний зміст те, що в певних умовах не може бути загальною характеристикою якогось соціального утворення. Тому поняття гідності має бути доповнене принаймі двома основними характеристиками. По-перше, гідність має бути представлена як відмінна, але реальна характеристика людства, і, по-друге, як опосіб зображення/також реального/морального рівня розвитку особистості

Не менш важливо звернути увагу і на таке: в буденній свідомості глибоко укоренився погляд на гідність як на моральну оцінку особи. Не рахуватися з цим поглядом не можна хоча б тому, що він іноді є основним критерієм оцінки становища людини в суспільстві. В цьому розумінні оцінка гідності окремої особистості на тлі загальнолюдського морального потенціалу виступає як щось різнозначне, і тут криється одна з найскладніших сторін вивчення цього феномену.

Актуальність теми визначається також її значенням у процесі утвердження загальнолюдських цінностей, в якому достоїнство людства й особистості мають знайти своє гармонійне поєднання, причому актуальність і складність питання полягає в тому, що кожного разу це складна комбінація наявного людського морального потенціалу і його можливостей реалізуватися в конкретно-історичних умовах в окремій особистості.

І, нарешті, актуальність теми визначається практичною необхідністю чітко розмежовувати поняття "гідність особистості" і "достоїнство людства", оскільки в кінцевому підсумку вищим критерієм досто-

Інше людства є рівень розвитку гідності особистості, той внутрішній світ людини, в якому має виявлятися суспільство і який тому виступає вищим критерієм рівня розвитку цього суспільства.

Стан наукової розробки проблеми

Проблема гідності в етичній літературі завжди була об'єктом уваги вчених. Останнім часом помітно інтерес до цієї проблеми значно позбавився.

У дореволюційний період були видані фундаментальні праці, які багато в чому визначили рівень розвитку етичної науки і в подальші часи. До них слід віднести праці: Хвостова В.М., Іванцова-Платонова А.М., Карєва Н.М., Петражицького Л.І., Міського Н.М., Кавеліна К.Д. та інш.

Певна річ, часові фактори справили істотний вплив на розвиток етичного знання.

За всіх втрат, яких зазнала етична наука в радянський час, проблема гідності знайшла своє відображення в ряді публікацій.

Наукового підходу до проблеми гідності, як саме до етичної проблеми, висвітлення питання про поняття гідності і честі в історичному контексті належить О.Ф.Шішкіну, який одним з перших серед радянських вчених звернувся до проблем гідності і честі.

У працях Федоренка Є.Г., Блюмкіна В.А., Архангельського Л.М., Дробницького О.Г., Шимановського Д.С. категорія гідності розглядається багатозначно: 1/ як цінність людини взагалі; 2/ як конкретної особистості; 3/ як представника певної соціальної групи. Звідси розгляд проблеми: а/ гідності людини, б/ особистої гідності, а також формування свідомості і почуття власної гідності. Проте аналіз поняття гідності автори пов'язують з категорією честі /добре ім'я, усвідомлення і почуття честі, позитивна репутація/.

Стремлякова І.Р. звертає особливу увагу на співвідношення загальнолюдського і класового в категоріях честі і гідності на противагу буржуазній етиці, яка розглядає ці поняття як надкласові /цілком слушно на нашу думку/, загальнолюдські. Автор пов'язує гідність з поняттям скромності, простоти, гордості, благородства.

Чесць і гідність як моральна цінність особистості - такий спеціально етичний аналіз цих понять в дисертації Субтель Ж.О.

У радянській етичній літературі /в тому числі й у вищезазначених працях/ автори не бачать принципової різниці між поняттями честі, слави і гідності, вони вживають ці поняття як рівноцінні, як синоніми.

Честь і гідність розглядаються як синоніми й у книжці Філоновича П.

Колобокова С.А. для з'ясування суб'єктивних уявлень про гідність проводить конкретно-соціологічні дослідження і розкриває те, що найбільше сприяє або гальмує розвиток почуття власної гідності в соціалістичному суспільстві. Основною рекомендацією виступає правильна виховна робота, взаємостосунки в побуті і на роботі. Та головне в цій праці те, що гідність розглядається як самостійна категорія, яка не збігається з поняттям честі.

Безумовний інтерес викликає праця Гулієва В.С. та Рудинського Ф.М. У ній порушується правовий бік питань, який на нашу думку, має нині особливе значення для розбудови України, оскільки в ній наголошується на необхідності включення до нашого кримінального кодексу статті за приниження гідності людини, статті, яка захищала б її моральну чистоту.

Краще простежити генезис самого поняття гідності допомагають праці Іванова В.Г., Земфіри Гавшевої, Гусейнова А.А., Ірритія Г.

Дослідження Бандзеладзе Н.Д. "Про поняття гідності людини" — це, власне, єдина праця, в якій гідність представлено як соціально-етичне явище. Автор залучає до наукового обігу такі поняття, як достоїнство людства і гідність особистості. Гідність особистості він досліджує під кутом зору традиційним, тобто показує достоїнство як поуття власної гідності, як самооцінку, яку здійснює особистість в процесі своєї життєдіяльності.

Проблеми гідності обговорюються прямо або порушуються побічно в наукових конференціях, "Круглих столах", присвячених етичним питанням і організованих журналом "Вопроси філософії". Усе це є доказом різнопланового інтересу до даної проблеми.

Одночасно слід зазначити, що стан наукової розробки проблеми приводить до висновку про значну прогалину в досліджуваному питанні:

— по-перше, сам підхід до категорії "гідність" недостатньо "охоплює" це складне етичне явище, оскільки реальна життєва практика не пропонує нам функціонування цієї категорії, та б би мовити, у чистому вигляді. Це в кожному даному разі є переплетення не лише різних людських рис, а й різних соціальних обставин, що їх детермінують;

— по-друге, методологічно неточно визначене саме поняття "гідність", котре, як правило, зводиться до особистісного почуття гідності, хоча це поняття слід включати не тільки до власне харак-

теристики гідності індивіда, але і достоїнства людства, як об'єктивного середовища формування і прояву гідності особистості;

- по-третє, неспроможними в науковому відношенні є побутуючі в науковій літературі жорсткі прив'язки гідності особистості до певних соціальних систем або соціальних структур, тоді як її загальнолюдський зміст очевидний;

- по-четверте, у названих дослідженнях до структури гідності особистості не вводиться такий її елемент, як моральна творчість, що істотно звужує погляд на гідність як на діяльнісне явище.

Охарактеризовані обставини визначили наперед зміст основної мети і завдань, які необхідно було реалізувати в ході даного дослідження проблеми.

Основною метою дисертаційної праці є аналіз гідності як соціально-етичної проблеми, взаємозв'язків її особистісних та соціальних аспектів.

Основна мета дослідження викликала необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань:

- провести історико-логічний аналіз поняття "гідність особистості";

- визначити зміст поняття "достоїнства людства" як об'єктивного середовища формування гідності особистості;

- здійснити аналіз гідності як внутрішнього світу особистості;

- дослідити моральну творчість як прояв гідності особистості;

- у соціально-етичному аспекті розглянути вчинок як основний показник рівня морального розвитку особистості.

Методологічною основою дослідження стали твори видатних представників світової філософії та етичної думки, праці відомих вчених з досліджуваної проблеми, державні документи, присвячені практичним питанням формування особистості, а також матеріали наукових конференцій, нарад з етичних проблем.

Наукове новизна дослідження полягає в наступному:

- систематизовано історико-етичний матеріал як методологічну основу аналізу проблеми гідності особистості;

- розглянуто поняття "гідність особистості" під кутом зору його соціально-етичного змісту, яка включає в себе достоїнства макро- і мікросередовища і в кінцевому підсумку залежить від ступеню перетворення кожного з них в особистісні якості;

- здійснено аналіз об'єктивних моральних факторів соціального порядку, які виступають як детермінуюча підвалина формування гідності особистості;

– науково обґрунтовано положення про те, що основним проявом достоїнства людства є внутрішній світ особистості і вищий її показник – моральна творчість.

Практична значимість дослідження. Основні положення і висновки дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні проблеми гідності і при вивченні відповідних тем з етики у вищих та середніх навчальних закладах, спецкурсах, у виховній роботі.

Апробація дослідження. Результати дослідження викладалися автором на Всесоюзній науково-теоретичній конференції "Моральний зміст мистецтва і сучасний ідеологічний процес" /Київ, 1990/, на XIV Всесоюзному семінарі "Світогляд і наукове пізнання", секція "Мораль як феномен культури" /Переяслав-Хмельницький, 1991/.

Дисертація обговорювалася на кафедрі етики, естетики і теорії культури філософського факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Структура дослідження. Дисертація складається із вступу, двох розділів, заключення і списку літератури.

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь її наукової розробки визначається мета і завдання дослідження, його методологічні основи, формулюється наукова новизна і науково-практична значимість дисертації.

У першому розділі "Соціально-етичний зміст понять "гідність особистості" і "достоїнства людства" наголошується, що одним з найбільш ефективних підходів до розв'язання назрілих моральних проблем є їх соціально-етичний аналіз, в тому числі і такого морального явища, як гідність особистості.

В § 1 "Поняття "гідність особистості" в етичній науці" наголошується на тому, що в етиці гідність особистості визначається як поняття моральної свідомості, яке відображає уявлення про цінність кожної людини як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне відношення людини до самої себе і відношення до неї з боку суспільства, тобто гідність особистості визначається її моральною оцінкою своїх можливостей та відповідністю цих оцінок реальним відносинам між особистістю і суспільством. Щоб з'ясувати таку оцінку, суспільство володіє певною системою моральних цінностей, які воно виробило в процесі свого розвитку. А це означає, що крім уявлень особистості про свої

моральні якості, є суспільні уявлення, моральні норми, виражені в поняттях та категоріях етики. Це дає підстави вважати, що суспільство оцінює особистість з точки зору того, чого воно /суспільство/ реально досягло і тих моральних ідеалів, до яких воно прагне. Останнє ж у свою чергу дає підстави вважати, що у визначенні гідності особистості поєднуються дві сторони: особистісна і соціальна, оскільки особистість "приміряє" себе до суспільства, а суспільство так само оцінює особистість з точки зору рівня свого морального розвитку. Отже, існує моральний потенціал суспільства і моральний потенціал конкретної особистості, що викликає необхідність дослідження гідності як двохдиного явища, тобто здійснити його соціально-етичний аналіз.

В етиці теоретично представлені дві групи гідності людини: особистісна і суспільна. Відношення між ними виступає як об'єкт даного дослідження, оскільки саме цей об'єкт несе на собі основне навантаження процесу формування гідності як соціального й особистісного феномену. Сказане, однак, не означає, що поділ гідності на суспільну і особистісну означає їх ізоляцію; діалектичний взаємозв'язок гідності особистості і достоїнств людства саме в людині знаходить свій вищий прояв, оскільки жодна із сторін загальнолюдського не є пасивною щодо формування гідності особистості більш того, саме в ній вони знаходять своє найбільш певне вираження.

Ці підстави дають змогу вважати гідність соціально-особистісною характеристикою людини, яка свідчить про її індивідуальний рівень розвитку можливостей функціонувати в певній системі суспільних відносин самореалізовуватися в цій системі на основі взаємних зв'язків у відповідності з цим рівнем.

Структура гідності особистості формується неоперед під впливом безпосереднього середовища її життєдіяльності. Тому значною мірою ефективності саме соціально-етичного аналізу гідності залежить від визначення понять "достоїнства людства" і "гідність особистості".

Ототожнювати поняття "достоїнства людства" і "гідність особистості" не можна, необхідно враховувати різницю між ними. Коли мова йде про "достоїнства людини", мається на увазі конкретна людина, яка порівнюється з іншими конкретними людьми і характеризується певними достоїнствами ознаками вишості.

Мовчи на увазі людину взагалі, людський рід, ми говоримо про достоїнства людства, про достоїнства людського роду, протиставляю-

чи решті живих – істот і всесвіту в цілому. "Поняття достоїнства і людства, підкреслює Гандзеладзе Г.Д., повинне означати суттєву ознаку і властивість, яке відрізняє людину від інших істот і, водночас, не просто відрізняє, а становить її перевагу, вищість за певною шкалою цінностей і за певними критеріями прогресу.

Тому в § 2 "Достоїнства людства, як об'єктивне середовище формування гідності людини" відзначається, що достоїнства людства найбільш безпосереднім чином впливають на формування достоїнств людини. Однак цей вплив настільки індивідуалізований, то така залежність розцінюється як певна вульгаризація відношень людина – суспільство. У опонентів може бути стільки ж аргументів "за", як і "проти", причому емпіричний матеріал може бути солідним в обох сторін. Наприклад, зовсім не важко на будь-якому історичному відтинку часу побачити суперечливий стан між реакційним суспільним устроєм і злетом генія, який явно не зумовлений системою існуючих відношень та певних духовних цінностей.

Водночас людина не може в родовому розумінні абсолютно вийти за межі середовища, в якому вона функціонує. Складність цього функціонування полягає в тому, що якості середовища, його достоїнства відбуваються в ньому багатоваріантно. Ця багатоваріантність істотно утруднює вивчення проблеми і не дає відповіді на питання про джерела, фактори формування гідності особистості.

Якщо абстрагуватися від форм вираження достоїнства, від того чи іншого його місця в системі якостей особистості, то впливу на суспільне положення людини і навіть її особисте життя, то виявляється, що еволюція гідності має загальнолюдський зміст, хоча за набуття певних якостей суспільні сили боролися як за утвердження власних ідеалів.

Тому, доречі, історико-системній формі багато уваги приділено в науковій літературі. В ній, зокрема, наголошується на тому, що існує пряма залежність людини її структури, рівня розвитку, впливу на суспільство /суспільне життя/ від соціально-економічної сутності суспільних.

Однак, жорстка ідеологічна прив'язаність, класовий аналіз не дали можливості вийти на ті риси гідності; які, власне, мають загальнолюдський зміст, оскільки рівень їх розвитку пов'язувався лише з рівнем розвитку певної соціально-економічної формації, що звужувало можливості етичної науки, й викликало сьогодні необхідність переосмислення цього підходу.

Концепція формаційного розвитку суспільства є достатньою для

висновку про те, що стан достоїнства людства безостережно поз"язувати з його соціально-економічним станом. Саме по відношенню до достоїнства відкриття К.Маркса слід оприймати як вказівку його на суттєвий глибинний фактор, що впливає на рівень розвитку, але не як вказівку на необхідність механічно застосовувати його концепцію щодо аналізу достоїнств людства. Завдання полягає в тому, щоб визначити в кожній даній формації загальнолюдський зміст достоїнства, який було представлено на певних історичних етапах розвитку як вияв його загальнолюдського змісту, оскільки саме в ньому представлена вічність моральних цінностей, їхня неповторність та певна незалежність від системи суспільних відношень.

Саме тому, вчені схиляються до думки, що в кожній даній формації – це певне співвідношення загальнолюдського і формаційного як показника рівня розвитку гідності, а не як її абсолютної автономності в історичному процесі. Особливо чітко таку позицію по відношенню до змісту гідності займає проф. Федоренко С.Г. Методологія його підходу дає змогу представити гідність саме в такому ключі.

Гідність особистості і достоїнства людства виступають як взаємопов"язані соціально-етичні явища, які взаємодіють в реальному житті, живлять одне одного. Та якщо достоїнства суспільства є своєрідним базисом формування гідності особистості, то гідність особистості – це його вищий критерій, показник рівня розвиненості суспільства, абсолютний фокусуєчий елемент достоїнства людства.

В другому розділі "Роль гідності в процесі самореалізації особистості" взначається, що методологічні основи дослідження гідності, запропоновані в першому розділі, дають можливість здійснити аналіз основних характеристик гідності особистості.

В § I "Основні характеристики гідності як внутрішнього світу особистості" підкреслюється, що людина в процесі життя постійно прагне до пізнання свого внутрішнього духовного світу. Здійснюється воно, як самооцінка, самопізнання своїх потреб, інтересів інтелектуальних, емоційних і психофізичних можливостей, і як осмислення системи зворотних зв"язків із середовищем, розуміння його реагування на цей внутрішній світ. Постійно, протягом усієї історії існування людини, відношення "Я і середовище", "середовище і Я" було основним мірилом визначення гідності як внутрішнього світу особистості. Тому гідність як внутрішній світ особистості розглядалася оціночно, як певна ефективність діяльності, як роль людини в даних, конкретно-історичних умовах.

Із численної кількості підходів до структури гідності людини,

найбільш плідним є підхід Г.Д.Бандзеладзе, який вважає, що "превага людини полягає в "душі", в свідомості, яка складається з трьох головних частин: мислення, почуття і волі. Усі ці три здібності свідомості з більшою чи меншою інтенсивністю становлять елементи гідності людини".

Показово, що гідність особистості представлена у процитованій думці у вигляді трьох основних частин, що об'єднані за ознакою спорідненості якості і єдності її першоджерела. До них належать: інтелектуальні, емоційні і волевитивні якості особистості.

Інтелектуальні якості – це розумність, осмислення і усвідомлення, які в свою чергу визначають наперед можливість формування у людини таких рис гідності, як освіченість, мудрість і дотепність.

Формування людини як особистості – це, як правило, двосдиний процес, в якому гідність людини постійно виступає як умова її особистісного розвитку.

Під ним кутом зору інтелектуальні якості особистості можуть бути охарактеризовані таким чином: першою доброчесністю людини, а точніше першою умовою функціонування людини як особистості, є таке її достоїнство як розумність, яка дає можливість не тільки для творчого освоєння дійсності, а і для інтелектуальної організації власної поведінки.

В етиці термін "розумність" звичайно асоціюється з розумною поведінкою, яка принципово відповідає суспільним нормам особистісної поведінки.

Але розумність має значно ширший реальний потенціал, оскільки розум – основне родове достоїнство людини. Як етична категорія інтелектуальне достоїнство особистості слід вбачати в здатності людини до розуміння навколишньої дійсності на рівні пристосування, в умінні пов'язати в один вузол потік ситуаційних сигналів, логічно розрахувати можливість їхнього впливу на власне існування, власний потенціал для нормального включення в систему певних причинно-наслідкових залежностей. Через це розумність як інтелектуальне достоїнство можна як в науковому, так і в практичному плані визначити на рівні мікро- і макросередовища, безконечної різноманітності життєвих оцінок, які лягають на ціннісний потенціал суспільства й особистості, певна річ при провідній ролі об'єктивних обставин, життєвих планів і особистих ідеалів. Розумність в цьому відношенні володіє як внутрішніми, так і зовнішніми критеріями, які, як правило, знаходять для себе найбільш ефективний вихід в

гармонійному поєднанні, хоча реальна практика може стати фактором погугнення цієї гармонії на користь першого або другого.

Що стосується емоційних достоїнств людини, то їхня характеристика є предметом двох найдавніших наук – естетики і психології, що викликає необхідність користування їхнім доробком як достатнього підставою для дослідження даної проблеми.

Спираючись на нього можна твердити, що емоційне по відношенню до етичного часто виступає як спонукальне начало до етичного самовираження. Тому, говорячи про гідність людини як етичну категорію, слід встановлювати в кожному окремому випадку ті реальні зв'язки, які існують в причинно-наслідковому порядку. Наприклад, важко уявити собі таку моральну якість, як такт, без елементарного почуття прекрасного, чи без достатнього відчуття потворного начала в конкретній моральній ситуації.

До волятивних належать достоїнства людини, які в стародавньому світі були представлені як суворовизначені добродесності, під якими малися на увазі саме ті риси людини, які склали не лише особисту, а й суспільну цінність, сприяли її функціонуванню в системі певних соціальних спільнот. Добродесність, таким чином, уявлялася як волятивне самовираження, яке мало етичне значення тільки для зміцнення середовища, в якому це самоствердження мало відбутися. Добродесність як відношення тому й виступала в ролі достоїнства, загальним першоджерелом якого вважалися різні фактори психологічного, морального або соціального плану. Провідними із зрозумілих причин були релігійні фактори.

До волятивних рис гідності особистості належать: людяність, відвертість, щедрість, мужність, самовладання, правдивість, поміркованість, скромність, доброта.

Аналіз основних характеристик гідності як внутрішнього світу особистості, здійснений в дисертації, дозволяє зробити висновок, що людина володіє гідністю як формою самопочуття, як індивідуальним усвідомленням власних моральних, інтелектуальних і фізичних можливостей і водночас гідність – це об'єктивна характеристика людини як біо-соціального утворення, яке за своєю природою та соціальною сутністю має низку якостей, що свідчать про нього як про неповторне явище.

Внутрішній світ особистості, саме його формування і є вища гідність особистості. У певному розумінні – це абсолютний критерій особистісної гідності. Тому рівень її розвитку, її складність, інтелектуальна й емоційна витонченість постають чіткими характеристиками

стану гідності, як типізована характеристика особистості. Реальна гідність особистості, як правило, ближче чи далі знаходиться від запропонованих суспільством моральних цінностей і реальних життєвих обставин і тому все більш поширеними стають формування автономних особистісних егітів, які створюють свої особистісні моральні механізми зв'язку із середовищем і тим самим ускладнюють свій вплив не це середовище. Поставити як суспільне завдання вплив на внутрішній світ особистості – це значить, передусім, враховувати її гідність, той потенціал, який є основним джерелом морального сходження як особистості, так і суспільства.

В § 2 "Моральна творчість в процесі самореалізації особистості", підкреслюється, що таке сходження може бути більш динамічним, за умов постійної моральної творчості особистості, причому не тільки в плані самовдосконалення, але й по відношенню до середовища, в якому вона живе.

Моральна творчість, спрямована на формування гідності особистості, неможлива без певного рівня самовідомості, самовиховання, самовизначення, самоорганізації, самопереконавання, самооцінки і самоконтролю. Як діяльність, моральна творчість практично не має меж, оскільки нема змістовних сигналів зовнішнього впливу і внутрішнього реагування на них, які не були б овоєвідним "внутрішнім матеріалом", котрий потребує постійного пізнання, визначення, оцінки тощо. Оприцювавши, таким чином, одержану інформацію, людина здійснює певну моральну діяльність, яка має нескінчену кількість форм, таких, наприклад, як вироблення на цій основі певного цілепокладання, мотивації, аналізу ситуації, прийняття рішень тощо.

Здійснення цієї творчої діяльності відрізняється від творчості, спрямованої на створення духовного або матеріального продукту, тим, що тут елемент впливу середовища вторинний, похідний від цієї творчої праці, як і здійснює особистість. Це процес стихійного саморозвитку особистості в моделі "Я – середовище", причому "Я" у внутрішній творчості виступає лише як середовище, навіть певною мірою як об'єкт власної дії, незалежно від того усвідомлено чи неусвідомлено це відбувається. Тому уявляти таку творчість як володіння якимсь особливим рівнем морального самодосконалення, самосвідомості, тим більше морального самопізнання і відряховувати від цього рівня весь процес внутрішньої моральної творчості, некоректно.

Сказане дає підставу представити моральну творчість, передусім, як реалізацію людини, колективом, суспільством відомих людству, моральних ідеалів, які воно виробило в процесі власної еволюції. Можна, звичайно, припустити, що в процесі моральної творчості на особистому або суспільному рівні, будуть запропоновані творчі знахідки, які невідомі людству. В такому разі ці знахідки мають відображати реальні моральні можливості людини і людства, їх потенціал, який ще не став предметом духовного пізнання. Але моральна творчість є все таки постійна діяльність по реалізації уже відомих людству моральних ідеалів, тому що в історії розвитку людської моралі постійна суперечність між ідеалом і реальністю, між бажаним і дійсним, не кажучи вже про суперечність між так званим злетом мрії і можливостями її реалізації, яка є покищо переважним джерелом моральної творчості.

У структурі моральної діяльності особистості найбільш надійним показником характеру цієї діяльності є вчинок, як реальне, видиме вираження морального потенціалу особистості. Різноманітність форм предметно-практичної діяльності людини по відношенню до середовища саме у вчинку знаходить своє адекватне вираження.

Тут моральна творчість виявляє себе найбільш різномірно, оскільки вона спрямована не лише на самоформування особистості, але й на побудову середовища, в якому вона функціонує. В кінцевому підсумку ці два напрямки предметно-практичної діяльності особистості і є основними параметрами моральної творчості особистості. Та якщо моральна діяльність як творчість, спрямована на адресу свого "Я", несомніється як вчинок, хоча і тут він присутній, то моральна творчість по відношенню до середовища - це система вчинків, яка включає в себе дію, єдність мотиву і наслідків, мети і засобів, самоцінну, індивідуальне рішення, що в сукупності формує певну "лінію поведінки".

Вчинок як показник морального заряду творчості, як гідність особистості, має ідеальну і реальну форми.

Ідеальна форма передбачає при підготовці свого "Я" до певного вчинку наявність таких якостей у суб'єкті вчинку, як єдність мотиву і його наслідків, намірів і справ, мети і засобів. Причому наслідки, справи і засоби в даному разі виступають на цьому етапі як прогностичне бачення ефективності своєї діяльності. Ідеальним таким варіант називається тому, що особистість не приймає до втілення вчинку та його наслідків запрограмованого розв'язку між намірами і справами, не допускає навіть моральної невід-

повідності між цілями, які ставить перед собою і засобами, які вона може використати при реалізації поставленої мети. Зодночас гармонія в даному разі є найбільш могутнім фактором ефективності моральної творчості особистості. І якщо в соціальній практиці має місце нескінченна кількість випадків низької ефективності моральної творчості, то пов'язане це передусім із зазначеною невідповідністю. Більш того, соціальна практика, вчинки особистості зумовляються суперечністю між внутрішнім і зовнішнім, намірами і можливостями їх реалізації. Навіть морально високий намір не знаходить для себе часто того середовища, того "споживача", який би дотримувався морально створеної гармонії між мотивом і наслідками, між намірами і оправами, якої так потребує людина.

Реальна форма вчинку, як правило, побудована на суперечності між можливими і наслідками, намірами і справами, цілями і засобами, якими керується особистість у своїй предметно-практичній діяльності, у своїй моральній творчості.

Сам вчинок і є проявом суперечності між мотивом і наслідками його реалізації, їхньої суперечливої єдності. Це пригodne джерело саморозвитку поведінки особистості. У досягненні єдності між мотивом і наслідками його реалізації особистість бачить сенс своєї діяльності, морально-творчої в тому числі. Якщо внутрішня підготовка вчинку індивідуалізована, то зовнішній прояв його є об'єктом контролю і своєрідної кореляції з боку середовища або об'єкту, на який спрямовано вчинок. До того ж як середовище, так і об'єкт, як правило, не враховують мотиви, котрими викликані ті чи інші наслідки або вчинок в цілому. Зовні звернення до мотиву переважно пов'язане з діяльністю певних аналітичних структур, в тому числі правових, або наук, які вивчають мотивацію поведінки особистості. Соціальне середовище або соціальний об'єкт переважно оцінює наслідок мотиву і в разі їхньої розбіжності віддає пріоритет наслідкам. А особистісна оцінка мотиву та його наслідків протилежна: людина вважає достатнім виправданням того чи іншого вчинку зовнішню переконливість мотиву. В буденній свідомості ціна вчинку рідко враховується при його оцінці, хоча з точки зору морального достоїнства собівартість вчинку має величезне значення.

Таким чином, гідність особливості як моральне явище має різнобічні об'єктивні та суб'єктивно-етичні основи, динамізм яких величезною мірою залежить від діяльно-творчого відношення суспільства й особистості до формування цього дуже важливого феномену.

З закінченні підводяться підсумки проведеного дослідження і

ІІІБ ім. В. Стефаніка
АН України

пропонується бачення автором основних
Основний зміст дисертації відомо
авторів:

1. Серебренікова С.А. Нравственное творчество и искусство // Тезисы докладов и сообщений научной конференции. Киев, 1990.

2. Серебренікова С.А. О предпосылках формирования человеческого достоинства // Тезисы XIV Всесоюзного теоретического семинара. Переяслав-Хмельницкий, 1991.

3. Серебренікова С.А. Поняття гідності в домарксистських етичних вченнях // Етика, естетика і теорія культури. К., Вища школа. Вип. 35.

4. Серебренікова С.А. Формування гідності як внутрішнього світу особистості // Етика, естетика і теорія культури. К., Вища школа. Вип. 36.

Підл. до друку 12.03.93. Формат 60x84/16. Папір друк. Офс. друк.
Умов. друк. арк. 0,93. Умов. фарб.-відб. 0,93. Обл.-вид. арк. 0,8.
Тираж 70 прим. Зам. 123. Безкоштовно.

Віддруковано в Інституті математики АН України
252601 Київ 4, МСП, вул. Терещенківська, 3